

Vloga in naloge svobodnejšega režima prestajanja zaporne kazni

Karlo Audič — upravnik kazenskega popoljševalnega doma v Mariboru

Sodobna penologija postavlja vse bolj v ospredje vprašanje prestajanja kazni v svobodnejšem režimu, to je v na pol odprtih in odprtih kazenskih zavodih.

Manuel Lopez Rey, posebni svetnik za vprašanja družbenega varstva pri OZN, ki je znan kot pobudnik idej o svobodnejšem režimu prestajanja kazni, je v neki svoji razpravi takole ocenil pomen režima zaupanja: »Kar zadeva penologijo, je prvo vprašanje, ki se postavlja: zmanjšanje zaprtih kazenskih institucij na potreben minimum in povečanje odprtih ter na pol odprtih zavodov do najvišje mere; to je politika, ki jo je začrtala OZN. Potrebno je iti še dalje, namreč zniževati zaporne kazni ali druge ukrepe, ki omejujejo človekovo svobodo. Veliko je takih delinkventov, za katere ni potreben kaznilniški tretman, ker v bistvu niso kriminalci.«

Na spomladanskem zasedanju skupščine SR Slovenije v letu 1965 je bilo v posebnem poročilu o gibanju kriminalitete povedano, da bi bilo treba na področju izvrševanja kazni še temeljito delati in omogočiti čimveč prestajanja kazni v odprtih zavodih.

Iz uvodnih misli in ugotovitev omenjenega poročila je moč oceniti izreden pomen in vlogo prestajanja kazni v svobodnejšem režimu.

Odkod te ideje, odkod to spoznanje in iskanje novih oblik prestajanja kazni? Neposredni izvrševalci kazenskih sankcij, penologi-reformatorji, andragogi, kriminologi in drugi ugotavljajo, da v klasičnih zaporih, kjer teče življenje v skrajno nenaravnih razmerah in je podobno najstrožjemu samostanskemu življenju, ne moremo bistveno popboljšati človeka, še manj pa iz hudodelca napraviti dobrega občana. V takih zavodih, kjer je vsak najmanjši korak odmerjen, kjer vlada surova sila, kjer ni skušnjav in kjer so človeku na voljo minimalne možnosti, da samostojno izbira med dobrim in zlim, je vzgojna žetev več kot borna. Zato ni naključje, da je toliko povratništva v tistih deželah, ki še niso demokratizirale režima v svojih kazenskih zavodih. Za prevzgojo hudodelca nismo dosti storili samo s tem, da smo ga postavili ob najmodernejši stroj in mu v lepo opremljeno sobo postavili televizor ali mu celo dovolili kletko s kanarčkom ali lonček cvetja, v čemer ponekod vidijo izredno velikodušnost in humanizacijo, če pa smo ga po drugi strani popolnoma ločili od zunanjega sveta. Obsojenec ostane izkoreninjenec, izobčenec. S

pravim življenjem je pretrgal vse vezi. Takšno življenje slej ko prej zmaliči človeka in stre njegov duh. Vprašujemo se: ali lahko človeka vodimo in oblikujemo v takih življenjskih razmerah? Menim, da ne.

Kje so penologi in reformatorji penitenciarne sistemov našli izhod iz te situacije? Našli so ga v več ali manj uspešnih variantah na pol odprtih in odprtih kazenskih zavodov. Le-ti so se že uveljavili po svetu, dobili so mednarodno priznanje in jih strokovnjaki ocenjujejo kot učinkovito sredstvo v boju proti hudodelstvenosti. Ti novi sistemi izvrševanja kazni imajo več ali manj elementov odprtosti. Poznamo jih pod imeni: campi v ZDA, kolonije-naselja v Sovjetski zvezi, poljedelske kolonije v Braziliji, zapori-šole v Holandiji, odprti zavodi in podobno. Tudi vikend kazni so izraz teh humanističnih teženj.

Osnovna značilnost svobodnejšega režima glede prestajanja zaporne kazni je v tem, da hudodelca prevzgamemo v čimbolj naravnih razmerah in v vzdušju širokega zaupanja; naloga takega tretmana pa je, da človeka čimprej resocializiramo in ga vrnemo družbi kot ustvarjalnega državljana.

Bistveno vprašanje za odprte kazenske zavode je režim. V demokratičnem režimu bomo nedvomno prej dosegli vzgojni namen.

Samoupravljanje

Najznačilnejše za režim v naših odprtih kazenskih popoljševalnih domovih je z zakonom zagotovljena udeležba obsojencev pri organiziranju posameznih dejavnosti in dela skupnega pomena, kot so kulturnoprosvetno delo, proizvodna dejavnost, skrb za red in snago ter podobno.

Ideja samoupravljanja ni nekaj novega, a ima vzlic temu mnogo nasprotnikov in prav malo pristašev. Povsod po svetu si ta ideja z največjo težavo utira pot skozi trdne zidove kazenskih zavodov. Tam, kjer jo sprejemajo in poskušajo uresničiti, kaj kmalu zamre, še preden zaživi. V zgodovini penologije najdemo mnogo eksperimentiranja s samoupravljanjem obsojencev. Preizkusili so ga tudi v slovitem kazenskem zavodu Sing-Singu. Kakšno je danes uradno stališče do tega vprašanja v ZDA? Leta 1960 je ameriško združenje upravnikov kazenskih zavodov sprejelo sklep, da nasprotuje ideji o samoupravi obsojencev. Kje so vzroki za takšno frontalno

odklanjanje te ideje? Vzroki so verjetno tudi ideološke narave. Prav gotovo pa je, da je bilo samoupravljanje obsojencev zavrženo in da se je končalo z neuspehom povsod, kjer so se sveti obsojencev — ponekod so jih imenovali lige za vzajemno pomoč ali blagor, samoupravne skupine itd. — ustanavljali z namenom, da bodo podaljšana roka kaznilniške uprave, organ za vzdrževanje reda in discipline, instrument za prenašanje težav zavodske politike, sredstvo za zbiranje informacij o javnem mnenju v kolektivu obsojencev ali pa so jih ustanavljali zato, da bi z njimi pridobivali obsojence za varčevanje s proračunskimi sredstvi. Hudo so grešili tam, kjer so na svete prenašali kakšne funkcije uprave. Vsi ti organi so imeli le posvetovalno pravico.

Samoupravljanje zavračajo tudi zato, ker je mnogo lažje vzdrževati red in disciplino ter zagotoviti nemoteno funkcioniranje institucionalnih služb z avtoritativnim režimom, z orožjem, z disciplinskimi ukrepi in z omejevanjem gibanja.

Idejo samoupravljanja je neprimerno težje uveljaviti v kazenskih zavodih z več tisoč obsojenci in s podrobno klasifikacijo ter s strogo ločenimi skupinami. Morda so te okoliščine po svoje vplivale, da mnogi eksperimenti s samoupravljanjem v velikih ameriških kazenskih zavodih niso prinesli zaželenih uspehov. V tem pogledu je mnogo več možnosti za razvijanje samouprave v odprtih zavodih. V svobodnejšem režimu so skoraj neomejene možnosti za komuniciranje med obsojenci in administracijo. V takih zavodih je po navadi nastanjenih 100 do 200 obsojencev in zato jih je lažje spoznati ter voditi.

Proces demokratizacije in humanizacije v zaprtih in odprtih kazenskih zavodih je moč pospešiti samo tako, da pri upravljanju vse bolj opuščamo metodo ukazovanja in sile, obsojencem pa omogočimo udeležbo pri upravljanju na tistih področjih, ki neposredno zadevajo vprašanje življenjskih in delovnih razmer. Le skozi prakso samoupravljanja slabimo in premagujemo odtujenost in ločenost kaznilniške administracije od sveta hudodelcev. Uprava postaja vse manj sila nad obsojenci, le-ti pa vse manj objekt upravljanja. S tem krepimo pri obsojencih samozavest, oživljamo in vračamo jim občutek osebnega dostojanstva, odstranjujemo občutek zavrženosti in ponižanja, ki je večkrat tako močan, da pomeni skoraj nepremagljivo oviro za vzgojno vplivanje.

Vloga odprtih kazenskih zavodov je prav v tem, da z najširšo udeležbo obsojencev pri upravljanju le-te usposabljaajo za bodoče pro-

izvajalce — upravljavce. Zanimarjati samoupravljanje pomeni zanimarjati interes človeka in njegove ustvarjalne ideje, pobude in predloge za hitrejši materialni napredek.

Moralno preobrazbo, obogatitev moralno-etičnega sveta iztirjenca skušamo po navadi doseči le z moraliziranjem, s strogim režimom, s trdim delom, s splošnim izobraževanjem in z razvedrilom, pozabljamo pa, da je na področju samoupravljanja veliko neizkoriščenih možnosti za oblikovanje človeka. V tej dejavnosti se krepijo čustva, kot so altruizem, odgovornost za pravilne odnose, ambicioznost itd. Pri tem delu zbudimo pri obsojencih smisel za skupnost in požrtvovalnost. V samoupravljanju so neomejene možnosti za uveljavitev ustvarjalnih sil in nagnjenj.

Pri razvijanju samoupravljanja v odprtem kazenskem poboljševalnem domu v Mariboru smo kaj kmalu ugotovili, da je samoupravljanje uspešno samo na tistih področjih, kjer je materialno zainteresiran celoten kolektiv ali pa posamezne skupine. Pravico do samoupravljanja uresničujejo sveti ali odbori, delno s samostojnim odločanjem, delno s soodločanjem vzgojiteljev, tehničnih inštruktorjev in predstojnika zavoda. Skoraj samostojno odločajo pri sestavljanju jedilnega lista v okviru določene kvote, pri določanju in izvajanju kulturnoprosvetnega in fizkulturnega programa, vzdržujejo objekte za razvedrilo, samostojno upravljajo vrt in razpolagajo s pridelki, odgovarjajo za red in brezhibno delovanje skupnih naprav, upravljajo prodajalno. Organi samoupravljanja določajo plačilo za opravljeno delo in organizirajo proizvodnjo v soglasju z obratovodji.

Ko uprava zavoda rešuje prošnje za pogojni odpust, za dopuste in druge ugodnosti, ko odloča o dodelitvi posebnih nagrad za dosežene uspehe v proizvodnji ali za uspešno delovanje v drugih dejavnostih, o razpolaganju z zaslužkom v gotovini in kadar odloča o drugih ugodnostih, kot na primer o prostih izhodih čez soboto in nedeljo, o obiskih filmskih in drugih predstav in prireditvev v skupinah, potem hoče zvedeti najprej za mnenje zavodskega sveta. Predloge in mnenja organov upravljanja uporablja uprava kot izredno pomembno orientacijo in osnovo pri reševanju vseh tistih vprašanj, ki neposredno zadevajo interese posameznikov ali celotnega kolektiva. Ugotovljamo, da zavodski svet vselej dobro preudari, preden z večinskim glasovanjem na sejah sprejme sklepe, priporočila ali mnenja. Zaradi te objektivnosti so si organi samoupravljanja pridobili ugled in veljavo v zavodu. Odkrito izražajo svojo nevoljo, kadar uprava zavoda iz do-

ločenih vzgojnih ali drugih utemeljenih razlogov odobri kakšno ugodnost obsojencu, za katerega je zavodski svet podal negativno mnenje o njegovem vedenju. V takih primerih smo dolžni, da zavodski svet seznanimo, zakaj smo tako ali drugače ravnali.

Zanimivo je, da se odbor za red in disciplino ni uveljavil, njegovih ukrepov in navodil obsojenci niso upoštevali in zato je ostal brez moči in ugleda. Ta odbor formalno sicer obstaja, nima pa nobenega vpliva.

Tako zamišljeno in organizirano samoupravljanje so sprejeli obsojenci s polnim razumevanjem in se zavedajo svoje odgovornosti za pravilno funkcioniranje vseh zavodskih služb, od česar imajo korist predvsem sami. Podoben koncept samouprave obsojencev skušajo uresničiti tudi v odprtem kazenskem poboljševalnem domu v Pulju in v splošnem kazenskem poboljševalnem domu v Lepoglavi. Že po nekaj mesecih eksperimentiranja smo opazili med stanovalci zavoda neverjetno sproščenost in neposrednost v občevanju z uslužbenci, samokritično prikazovanje pomanjkljivosti v organizaciji dela in drugod; deževali so predlogi in priporočila, spremljali so politiko upravljanja v zavodu in dajali primerne pripombe. Organi upravljanja so energično zahtevali, naj uprava zavoda ukrepa proti tistim, ki niso hoteli sodelovati pri delih skupnega pomena ali pa so vnašali prepire v kolektiv. Njihova kritika večkrat bolj zaleže kot posredovanje uprave.

Zavedali smo se, da bi bila samouprava obsojencev samo formalnost ali v najslabšem primeru podaljšana roka uprave, če ji ne bi dali še pravic samostojnega odločanja in tudi materialno podlago. Tako pripada zavodskemu svetu izkupiček od vzreje fazanov, od prodajalne, od prodanega odpadnega papirja, ki ga sami zbirajo, od presežkov ohišnice itd. Ta dohodek uporabljajo za zboljšanje hrane, za pogostitev svojcev, kadar so navzoči pri prireditvah, ki so namenjena njim, za športna srečanja in za posebne nagrade najaktivnejšim članom v kulturnoprosvetnem delu, v organih upravljanja in v drugih dejavnostih v prostem času. Tudi uprava zavoda podeljuje denarne in druge nagrade ter nagrade v obliki raznih ugodnosti najaktivnejšim članom samouprave obsojencev.

V zvezi s samoupravljanjem se pred nami razgrinja naslednje vprašanje: ali smemo obsojencem zaupati toliko nalog in dolžnosti v okviru udeležbe pri upravljanju zavoda oz. pri soodločanju o zavodski politiki in pričakovati od njih, da bodo te dolžnosti odgovorno opravljali glede na njihovo moralno oporečnost in vezanost na nepisani moralni kodeks hudodelcev? Eno izmed pravil obnašanja ob-

sojencev na prestajanju kazni določa: »Bodi solidaren, ne tožari in ne škoduj!« Torej je vsakdo za svoja dejanja odgovoren pred svojim kolektivom. Če zastopa pravico in napredna stališča, se zameri in se onemogoči v kolektivu. Odgovor praktikov je tale: dobro organizirano in vedeno samoupravljanje je najučinkovitejše sredstvo za paraliziranje vseh škodljivih vplivov, ki prihajajo iz vrst moralno pokvarjenih in vzgojno zanemarnjenih ali pa politično negativnih obsojencev.

Naš zavod so si ogledali sodniki, tožilci, odvetniki in drugi. Večina je soglašala z opisanim režimom, ki je v skladu z duhom zakonitih določil in z našo socialistično prakso. Vloga sproščenega režima prestajanja zapornih kazni pa je v tem, da prevzgaja iztirjenca — delinkventa v čimbolj naravnih razmerah in da ga pripravlja za življenje v družbeni skupnosti. Življenje v zavodu mora biti tako organizirano, da je ob določenih omejitvah osebne svobode podobno življenju na prostosti. Vendar so nekateri obiskovalci izrazili pomisleke in sodili takole: »Po našem pozitivnem kazenskem pravu predstavlja kaznen povračilo za hudodelstvo in zato je treba zavračati vse prenapete ter teoretično nesprejemljive koncepte o sentimentalnem humanizmu v kazenskih zavodih, ki se kaže v okusni in funkcionalni ureditvi, v politiki dajanja ugodnosti, v liberalizmu in demokraciji«. Doseženi vzgojni rezultati v režimu zupanja pa zanikajo takšno negativistično stališče in zastarelo gledanje.

Ne bo odveč, če omenimo, kako ocenjuje samoupravljanje obsojencev znani ameriški praktik in teoretik I. E. Baker, ki meni, da je treba članstvo v svetih obsojencev ocenjevati kot del individualnega tretmana, in zato svetuje upravnikom kazenskih poboljševalnih zavodov, da ga ocenjujejo kot del družbene vzgoje obsojencev in kot sredstvo za razvijanje dvosmernega komuniciranja med osebje zavoda in obsojenci, kar pa dviga moralo celotnega zavoda.

K tem mislim dodajamo še tele ugotovitve: iluzorno bi bilo pričakovati, da bo samoupravljanje v kazenskih institucijah zaprtega ali odprtega tipa zaživel in shodilo čez noč in že takoj prinašalo sadove. To je dolg proces. Zato je potreben sposoben upravni in vzgojiteljski kader ter veliko osebne prepričanosti in vere v uspeh. Brez nenehnega usmerjanja, spodbujanja in naporov vsega osebja je izredno težko uresničiti idejo samoupravljanja. Preden se ustvari tradicija in uveljavi samoupravljanje preko mnogih razočaranj in neuspehov, je potrebno mnogo dela in potrpljenja. Vsekakor je lažje voditi zavod z ukazovanjem.

Pri utrjevanju samodiscipline, pri razvijanju zdravih medsebojnih odnosov in pri moralni izobrazbi obsojencev ima velik delež prav samoupravljanje, da posebej ne govorimo o vplivu režima zaupanja. Naj navedemo nekaj prepričljivih dokazov:

Od ustanovitve do danes je v mariborskem odprtem kazenskem poboljševalnem domu prestajalo kazen 220 obsojencev. Od tega jih je bila ena tretjina pogojno odpuščenih. Zavrlojo slabega vedenja in neprilagodljivosti življenju v zavodu smo morali vrniti v splošni kazenski poboljševalni zavod 14 obsojencev. V tem številu so zajeti tudi štirje, ki so pobegnili iz zavoda, 22 obsojencev pa je za nekaj ur in največ do dva dni samovoljno zapustilo zavod ter se spet vrnilo.

Za 80 odpuščenih (bodisi po izteku kazni bodisi pogojno ali po pomilostitvi) smo vprašali pristojne občinske upravne organe, kako se obnašajo odpuščeni obsojenci na prostosti in kako so si uredili osebno in družinsko življenje. Na to anketo smo prejeli 61 odgovorov. Od omenjenega števila obsojencev je bil samo eden v kazenskem postopku in ponovno obsojen na zaporno kazen. Za manjše prekrške zoper javni red in prometno varnost jih je bilo sedem upravno kaznovanih, a za dva obsojenca smo dobili podatke, da sta kronična pijanca in delomrzneža, takšna pa sta bila tudi pred obsodbo in pred prihodom v zavod; povrh tega sta bila še povratnika.

Od anketiranih je torej samo eden ponovno storil kaznivo dejanje in bil obsojen. Za 51 odpuščenih pa smo dobili zelo ugodne ocene o njihovem vedenju na prostosti. Vsi so dobili takoj zaposlitev in imajo urejeno osebno in družinsko življenje.

Ti podatki z vso prepričljivostjo potrjujejo vzgojno vrednost prestajanja kazni v svobodnejšem režimu.

Izbira obsojencev za odprte zavode

V teoriji prevladuje stališče, da se pri izbiri obsojencev za oddajo na prestajanje kazni v svobodnejšem režimu ne smemo ozirati na vrsto in dolžino kazni ter na naravo kaznivega dejanja, temveč samo na okoliščino, ali ima obsojenec toliko volje in moralne moči, da zna ravnati sam s seboj in se upirati skušnjavam, ki jih je v odprtih zavodih na pretek. Takšno načelo je sprejel tudi naš zakon o izvrševanju kazenskih sankcij. Vendar se v praksi dogaja, da pri izbiri obsojencev in pri ocenjevanju njihove osebnosti vse preveč gledamo na naravo kaznivega dejanja, ki je sicer tudi ogledalo osebnosti, ne pa vsekdar; pomembne so vsekakor druge okoliščine, kot na primer motiv kaz-

nivega dejanja, kriminalna preteklost in drugo.

V Holandiji, kjer obstajajo odprti zavodi že od leta 1948, se uporabljajo tale merila: zadostna inteligenca in sposobnost voditi samega sebe ter se upirati skušnjavam, čut za splošni interes in psihična urejenost.

Nekateri tuji penitenciarni sistemi zahtevajo, da mora obsojenec del kazni prestati v zavodu zaprtega tipa, ostanek pa v odprtem zavodu pod pogojem, da se je dobro obnašal; v nekaterih državah pa je režim zaupanja namenjen samo obsojencem, ki so storili lažja kazniva dejanja in imajo krajše kazni.

Naša kazenska zakonodaja je zavrgla irski progresivni sistem prestajanja kazni; zato bi bilo napačno, da bi svobodnejši režim ocenjevali kot posebno stopnjo tretmana pred končnim odpustom na prostost ali kot največjo ugodnost. Iz besedila 27. člena zakona o izvrševanju kazenskih sankcij lahko razberemo, da odprti zavodi predstavljajo posebno možnost za individualizacijo kazni. To določilo se glasi: »V odprti kazenski poboljševalni dom se smejo oddati obsojenci, za katere se da utemeljeno pričakovati, da bo bivanje v tem domu ugodno vplivalo na njihovo prevzgojo, da bodo z občutkom osebne odgovornosti opravljali svoje dolžnosti in da ne bodo zlorabili okoliščine, da v domu ni paznikov in ne zavarovanja. V tak dom se lahko oddajo obsojenci, ki so že prestali del kazni v kakšnem drugem domu, izjemoma pa tudi obsojenci, ki se oddajo na prestajanje kazni neposredno po obsodbi.«

Vendar moramo pripomniti, da to določilo ni najbolj v skladu s sodobnimi penološkimi koncepti, ker postavlja kot pogoj za oddajo obsojenca v odprti zavod del že prestane kazni v kakšnem drugem zavodu in le izjemoma neposredno po obsodbi. Takšna formulacija omejuje pristojne organe za razporejanje obsojencev po zavodih pri izvajanju individualizacije ukrepov glede na osebne značilnosti storilca kaznivega dejanja. Glede na okoliščino, da je v odprtih zavodih na voljo največ možnosti za hitrejšo resocializacijo in tudi več sredstev za preizkus vpliva kazni, bi morali sprejeti stališče, da dajemo prednost oddaji obsojencev v odprti kazenski poboljševalni zavod neposredno po obsodbi in to v praksi tudi izvajamo. Takšno stališče je utemeljeno iz več razlogov.

Zakaj bi moral obsojenec, ki po svojih osebnih lastnostih spada v odprti zavod, in denimo, da v bistvu tudi ni kriminallec, najprej skozi mnoge nevšečnosti klasičnega zapora. Kaj smo tedaj dosegli? Menim, da nič koristnega za prevzgojo človeka. Prihod v zaprti ali odprti zavod predstavlja za vsa-

kogar hud moralni udarec. Precej časa preteče, preden se vživi v kaznilniški red in se vključi v kolektiv. Ne smemo prezreti tudi momenta, da je potrebno mnogo časa za proučitev osebnosti in za ocenitev vzgojnega vpliva kazni. Po premostitvi v odprti zavod se mora obsojenec spet privajati novemu okolju in spet preteče precej časa, preden ga vzgojitelji spoznajo in ocenijo, kdaj je čas za odobritev določenih ugodnosti in kdaj je kazen dosegla svoj namen, da bi ga predlagali za pogojni odpust. Od obsojencev, ki so del kazni, polovico ali več, že prestali v splošnem kazenskem poboljševalnem domu, smo slišali takšnele pripombe: »Če bi ostal v prejšnjem zavodu, bi bil že zdavnaj pogojno odpuščen«. Te ugodnosti so bili torej deležni z veliko zakasnitvijo in zato se čutijo prikrajšani. S takimi obsojenci imamo po navadi težave. Sitnarijo, izmišljajo si bolezni, postajajo nestrpni, popuščajo v pridnosti in zanje odprti zavod oziroma prestajanje kazni v svobodnejšem režimu nima nobene vrednosti. S svojim godrnjanjem negativno vplivajo na okolje. Prav nobene koristi ni in hudo bi grešili, če bi dovolili, da se obsojenci nekaj mesecev pred iztekom kazni premestijo iz zaprtega v odprti zavod. S takšno prakso bi uvajali irski progresivni sistem prestajanja kazni, ki ga je zakon o izvrševanju kazenskih sankcij zavrzel. Taki obsojenci postanejo apatični, začnejo nergati in zastrupljajo vzdušje v zavodu, ker se zavedajo, da imajo le malo upanja na pogojni odpust. Še ena pomembna ugotovitev: v splošnem kazenskem poboljševalnem zavodu je malo možnosti za ugotavljanje, kako se obsojenec obnaša, ko zaide v kakšno večjo skušnjavo, kajti le v takih življenjskih situacijah pridejo do izraza njegove slabosti. V zavodu je bilo več obsojencev, ki so bili v zaprtem zavodu dobrega obnašanja. Ko pa so prišli v režim skušnjav, se niso znali premagovati; zlorabljali so svobodno gibanje, izmikali so se delu, ker pač niso bili pod neposrednim nadzorstvom, in odklanjali so izvršitev nalog, ki jim jih je nalagal zavodski svet. Ti primeri povedo, da je svobodnejši režim učinkovito sredstvo za bolj temeljito spoznanje ne samo dobrih, marveč predvsem tudi slabih lastnosti delinkventov.

Za utemeljitev našega stališča navajamo še ugotovitev iz raziskave inštituta za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani, da bi moglo namreč glede na populacijo v kazenskih zavodih zaprtega tipa v SR Sloveniji 38 % obsojencev prestajati zaporno kazen v svobodnejšem režimu.

S penoloških vidikov je težko sprejemljivo stališče nekih praktikov in tudi prav-

nikov, da mora vsak, ki je obsojen na zaporno kazen ne glede na vrsto in dolžino kazni, določen del kazni prestajati v domu zaprtega tipa, in sicer samo zato, da okusi vso trdoto in omejitve v strogem kaznilniškem režimu klasičnega zapora, da občuti maščevanje družbe in da se pokesa ter da kaznilnico zamrzi in se je do smrti boji, kajti le trdo življenje bo v njem ubilo hudodelska nagnjenja. Takšno gledanje ima svoj izvor v klasični teoriji kazenskega prava, da je namreč kazen povračilo za delikt. Takšno pojmovanje je zakoreninjeno tudi v javnem mnenju.

Vedenje mlajših delinkventov v režimu zaupanja

Mlajši delinkventi predstavljajo problem v deželah z visokim življenjskim standardom in tudi v deželah s skromnejšim narodnim dohodkom.

Mladi storilci kaznivih dejanj so vse številnejši tudi v socialističnih državah. V tem pogledu tudi naša republika Slovenija ni izjema. Že nekaj let ugotavljamo, da nenehno narašča število mlajših polnoletnikov v naših kazenskih zavodih in v vzgojnih poboljševalnih domovih. Zaskrbljujejoče je dejstvo, da je med njimi vse več takih, ki so komaj dopolnili 18., 19. ali 20. leto starosti. Zanimivo je tudi vprašanje, kako se obnašajo na prestajanju zaporne kazni v splošnih kazenskih zavodih in kako se prilagajajo nenaravnim življenjskim razmeram.

Mlajši polnoletniki, stari od 18 do 23 let, so po ocenah vodstev teh zavodov najbolj nedisciplinirani obsojenci. Z njimi imajo največ preglavic, ker na vsakem koraku kršijo pravila hišnega reda. Težko jih je ugnati. Odpor do dela in učenja, neresnost, nagajivost, objestnost, predrznost in agresivnost so prevladujoče osebnostne lastnosti te kategorije obsojencev. Neradi se podreajo in težko prenašajo vzdušje kaznilnice; zato so med njimi pogostni primeri poskusov pobega. Največ disciplinskih kazni je izrečenih prav njim. Zaradi tega si, večina slej ko prej zapravi pogoje za razne ugodnosti in le redki so deležni premestitve v odprti kazenski poboljševalni zavod.

Napačno bi bilo, če bi iskali vzroke za tako negativno obnašanje samo v njihovi moralni pokvarjenosti, v izprijenosti ali v vzgojni zanemarjenosti. Ne smemo prezreti okoliščine, da mlad človek, ki je prišel navzkriž z družbeno moralno, izredno težko prenaša vsakršno omejitve osebne svobode, saj je poln življenja, poln hrepenenja in željan doživetij. Ko mu vzamemo prostost, ni nič nenormalnega, da je razdvojen, notranje

napet, da se počuti nesrečnega, da ne priznava nobene avtoritete in da sovraži tiste, ki so mu vzeli prostost.

In kako se obnašajo mlajši delinkventi v svobodnejšem režimu? Z njimi ni večjih sitnosti. Že nekaj dni po prihodu v zavod, ko se razgledajo, se seznanijo z novim delom in s pravili življenja ter sklenejo nova poznanstva, se vedejo zadržano kot resni možje. Posnemajo navade starejših, ki gledajo nanje z očetovsko blagohotnostjo in razumevanjem. Nasproti uslužbencem se vedejo sproščeno, vedno so pripravljene opraviti naročilo, čeprav večkrat površno in z ihto. Ne ustrašijo se niti ne odklanjajo najnapornejšega dela, celo tekmujejo med seboj in se postavljajo, ko so dobro opravili kakšno posebno in zahtevno nalogo. Radi se udeležujejo delovnih akcij, ki jih organizira in vodi zavodski svet. Vedno so vedri, razigrani in pripravljene za kakšno šalo ali nagajivost. Nikoli ne pretiravajo z boleznijo ali sitnarijo s prošnjami, kar ponavadi opažamo pri starejših obsojencih. Ko smo jih vprašali, kaj najbolj cenijo v zavodu in kaj zbuja v njih občutek, da niso izobčeni in zavrženi, so odgovorili: »Prostost, odprta vrata, nikjer uniforme in delo v naravi«. Največji pomen so dajali prostosti, torej režimu zaupanja, kar pomeni za mladega človeka neprecenljivo vrednoto.

Prepričali smo se, da življenje v odprtem zavodu ugodno vpliva na telesno in duševno zdravje mladostnikov delinkventov. Dovzetni so za nasvete in lepo besedo. Le redki za krajši čas zapustijo zavod ali storijo hujši prekršek.

Te izkušnje nam velevali, da čim večjemu številu mladih hudodelcev omogočimo prevzganje v režimu zaupanja in da jih tudi neposredno po obsodbi pošljemo v odprte zavode. Morali bi posnemati holandsko prakso. V tej državi imajo odprte zavode tudi za mlajše delinkvente. Pri izbiri bi morali uporabljati blažja merila in ko se odločimo za takšen ukrep, bi morali z večjim optimizmom in z večjo vero v moralne sile, ki so skrite v mladem človeku, presojati vsak primer. Zakaj ne bi za poskus poslali v odprti zavod tudi nekaj takih mlajših polnoletnikov, ki so jih v drugih zavodih ocenili za teže prevzgojljive? Menimo, da bi tak tretman blagodejno vplival tudi na tako imenovane »brezupne primere«, »nepoboljšljive« ali »neukrotljive«. Če smo dosegli prav lepe uspehe pri abnormnih delinkventih, a o tem bo beseda pozneje, potem tudi ne bo posebnih težav pri delu z osebno problematičnimi mladostniki.

Prav pri mlajših obsojencih bi morali bolj pogumno uporabljati takšen tretman, zakaj vzgoja v svobodnejšem režimu v pri-

merjavi z vzgojo za zidovi in križi na oknih nima značaja »dresure«, ker prevzgojni proces poteka v nenehnem boju s skušnjavami in v kar najmanjši omejitvi osebne svobode. Vsakdo se povsem prosto odloča, vsakdo je sam sebi paznik.

Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij omogoča zaposlovanje obsojencev v zunanjih gospodarskih organizacijah. Ali ne bi bila boljše priprava za življenje na prostosti za določene mlajše obsojence, če bi jim omogočili učenje poklica v bližnji tovarni, prosti čas pa bi prebili v zavodu? Menim, da bi morali tudi obsojene mladoletnike oddajati v odprte zavode. Zakaj ne bi poskusili, kako se vedejo zunaj zidov?

Svobodnejši režim in osebno moteni obsojenci

Osebno moteni obsojenci so prava nadloga v splošnih kazenskih poboljševalnih zavodih. Na vsakem koraku motijo običajni ritem življenja in dela v zavodu. Nadlegujejo s prošnjami, tožijo zdaj o tej zdaj o oni boleznih, vsak dan prosijo za razgovore s psihiatrom, s psihologom ali z vzgojiteljem in so stalni obiskovalci zdravnikov. Na nobenem delovnem mestu nimajo obstanka. Malenkostna zamera je že povod za izgrede. Nikoli niso zadovoljni ne z jedjo ne z delom, skratka za penitenciarne osebje pomenijo pravo moro.

Osebno problematični obsojenci so povsem drugačnega vedenja v odprtem zavodu. Z njimi nimamo posebnih težav.

Po predlogu psihiatra bivšega medicinsko-psihološkega centra RSNZ SRS je nekaj hudo duševno prizadetih prišlo v mariborski odprti kazenski zavod, ker je bil psihiater prepričan, da bo blažji režim blagodejno vplival na njihovo duševnost. V zavodu prestaja kazen 15 do 20 lažjih in hujših psihopатов, ki so bili redni klienti psihiatra ali psihologa v zaprtem zavodu.

Ob prihodu se nekateri takoj vključijo v delo, drugi pa zapuščajo svoje delovno mesto in tavajo naokrog. Večkrat jih moramo iskati po parku, po hlevih in po sobah ter jih priganjati k delu. Mnogi tožijo o bolečinah v glavi in v želodcu ter prosijo za tablete. Dovoljujemo jim, da si najprej razgledajo zavod in potem izberejo delo, ki jim najbolj ustreza. Mojstre in vodje skupin redno poučujemo, kako naj ravnaajo z njimi. Soobsojenci jih po navadi lepo sprejmejo. Spočetka kar potrpežljivo prenašajo njihove izgrede, njihovo prepirljivost in nestanovitnost pri delu, kmalu pa jih začno grajati in od njih zahtevajo, naj spoštujejo pravila o obnašanju v zavodu. Nekonrolirani obiski

žena, prosti obiski drugih svojcev v parku, ki so dovoljeni vsako nedeljo in trajajo po štiri ure, in obiskovanje filmskih predstav v mestu ugodno vplivajo na njihovo počutje in obnašanje. Tako postajajo zaupljivejši, spremenijo svojo čud in v njihovem vedenju ne opažamo značilnih znakov neuravnovešenosti. Zgodi pa se, da nekateri od časa do časa postajajo nemirni, ko dva ali tri dni nočejo delati z izgovorom, da se ne počutijo dobro in da so utrujeni. V takšnem duševnem stanju se zatekajo k zdravniku, le redki pa zahtevajo razgovor s psihiatrom. Uprava zavoda jim ob takih napadih dovoljuje, da se odpočijejo za dan ali dva, in potem se spet zberejo ter ponovno kar v redu opravljajo svoje dolžnosti. V začetku se to dogaja pogosteje, pozneje pa vse redkeje, a končno se umirijo in se normalno vedejo.

Kljub vidnim uspehom pri delu z duševno prizadetimi obsojenci pa ne bi kazalo uporabljati odprte zavode kot zdravilišče za duševno motene obsojence, ker delo z njimi jemlje veliko časa in zahteva dovolj ustreznega strokovnega kadra. Zaradi tega bi prišli za duševno motene obsojence v poštev tudi na pol odprti oddelki pri splošnih kazenskih zavodih, ki že obstajajo.

Zaključek

V članku je več informacij in podatkov iz prakse ter idej in spodbud za izpopolnitev sistema izvrševanja kazni, zlasti pa za izpopolnitev metod dela v odprtih kazenskih popoljševalnih domovih. Nakazani so problemi, ki so vredni nadaljnje raziskave, kajti na področju izvrševanja kazni je še mnogo odprtih in neobdelanih vprašanj.

The Role and the Tasks of the Imprisonment Carried out in an Open Institution

by Karlo Audič, Warden, Half-open Institution, Maribor

The most characteristic trait of the Yugoslav treatment of offenders in open institutions is their participation in organizing different activities that are of common importance (cultural work, work in production, maintaining of order and cleanliness etc). The selfgovernment of inmates should diminish the gap separating the institution administration from the offenders' world. In this field, there are many unexploited possibilities to reeducate people.

In the open institution at Maribor, the right of self-government of inmates is realised by inmates' councils and boards which are partly entitled to act independantly, partly they have to take into consideration the view-points of educators, technical advisors, and of the warden. The inmates fix themselves their meals, the program for cultural work and sport activities, they take care of the leisure-time facilities, they cultivate the garden and dispose of its income, they run the institution store, dispose of the income of the pheasant farm etc.

The inmates' council gives propositions to the administration as to conditional releases, leaves, and other privileges.

A well organized and directed self-government of inmates is a most effective means for paralisation of harmful influence that morally depraved inmates might try to display.

The institution at Maribor has collected data for 80 released inmates one only committed an offence after the release; for 51 of them the data were most favourable.

The author assesses critically the Yugoslav law concerning the execution of penal sanctions. Under this law, an offender must, as a rule, spend a period in a closed reformatory and, exceptionally only, he can be sent to an open institution immediately after the sentence. Following the results of a study, however, about 38% of convicted offenders could serve their term in a rather free system.

Young adults being especially difficult in closed institutions, are easier to be mastered in a half-open system. The same refers to inmates who are personally maladjusted.